

Egyptaland — eitt av heimsins elstu ríkjum — 5000 ára gamalt

Karl Nolsøe hevur ferðast í nógvum londum og hevur hann m.a. ferðast í Egyptalandi — ikki bert sum turistur, men fleiri ferðir sum ferðaleiðari.

Hann hevur tí sera stóran kunnleika til hetta elsta mentanarríkið í heiminum og fer í komandi bløðum at greiða frá tí, sum bæði fortíð og nútíð hava at bjóða tí fremmenda

Fyrsti partur

Søga

Frá byrjan av 5. túsund árinum f.kr. finnst leivdir av byggjan og steinaldarmentan.

Akurbúruk var farið at vinna fram í fruktagóða dalinum. 4000 ár f.kr. var samband ikomið við Býarmatannar í fremru Asiu, ið stuðlaði mentunarligu og materiellu framgongdini.

Býir vórðu stovnaðir og vuku, små ríki komu upp, sum síðan savnaðust í tvey stór ríki, Ovára og Niðara Egyptaland, ávíkavist áardalurin og deltaíð.

Farao Narmer savnaði bæði ríkin í eitt ríki um 3.000 f.kr. og gjørdi Memphis, har, sum Niláin rennur inn í deltaíð, til høvuðsstað.

Frá tá av og til hertóku Alexanders hins Stóra 332 f.kr. ætlast 30 dynasti ella kongsættir at hava stýrt ríkinum.

Hendan tíðin byttist upp í 3 høvuðs-tíðarskeið: **Gamla ríkið** um 3000-2280 f.kr., 1.—6. dynastiini, har faraoarnir vóru einaræðis- og gadalíkir.

Tær stóru pyramidurnar í Giza vórðu bygdar undir 4. dynastiinum. Síðan kom spjaldingartið, ið vardi nøkur hundrað ár, har små ríki bardust hvør móti øðrum.

Landið varð aftur savnað úr suðri um 2080 f.kr. og høvuðsstaðirn varð fluttur til Theben í Ovára Egyptalandi, har nú Karnak og Luxor eru.

Mittasta Ríkið 2080 f.kr. varð stjórnað av 11. og 12. dynastiinum, ið vaks um ríkið við hertøkum í Libyu, Nubiu og Sinai.

Landið varð ein mentunarlaga og materielt. Um 1800 f.kr. kom ein nýggj spjaldingartið og niðara Egyptaland varð hertikið av einum asiatisckum fólki — Hyksos — ella seyðamannafólki, sum tá eisini nevnt.

Seinni mintust egyptar hesa tíð við vaml og ótta, merkt sum hon hevði verið av fremmandum siðloysingum.

Kongarnir í Theben róku um 1570 f.kr. Hyksos út og sameindu aftur ríkin.

Nýggja Ríkið undir 18.-20. dynastiinum skapti egyptiska stórveldið, ið fevndi um londini frá Sudan til Eufurat.

Tað eydnaðist ongantið at friðarlig-gera og sameina teir asiatiscku partarnar av ríkinum og aftan á síðstu stórveldis-tíð undir Ramses 2., 1308—1234 f.kr. byrjaði langa afturgongdin, ið endaði við, at landið helt upp at virka sum sjálvstøðugt ríki. Hetta var um ár 30 f.kr.

Í hesum tíðarskeiði varð ríkið hertikið av ymskum fólki, m.a. libyrum, nubiarum og at enda av assyrum 671 f.kr.

Frá 663—525 f.kr. var landið aftur

sjálvstøðugt, men var so aftur tikið av persum undir Kambyes 2.

Alexander hin Stóri

Alexander hin Stóri hertók Egyptaland ár 332 f.kr., og tað kom tá undir týðandi grikska ávirkan undir Ptolemear dynastiinum, ið grundað varð av herovasta Alexanders, Ptolemeus Soter.

Hetta tíðarskeið við Alexandria sum høvuðsstaði og miðdepli fyri griksk-hellendskari mentan endaði við deyða Cleopatru ár 30 f. kr.

Longu tá var landið fast bundið aftur at Rom og var nú formliga gjørt til rómverskan landspart. alexandria blómaði framvegis sum týðningarmesti býurin næst Rom.

Rómverski keisarin Theodosius hin Stóri bitt ríkið sundur millum tveir synir ár 395 e.kr. og Egyptaland varð partur av eysturrómverska ríkinum.

Alexandria og Konstantinopel kappaðust dúgliga um at vera týðningarmesti býurin í hesum ríki.

Arabar hertóku undir herhøvdinga Amr Iben Ass landið ár 642 e.kr. Landið var tá kristið, men aftaná tað mest muslimskt.

Tey kristnu

Tey kristnu, sum eftir vóru, tey koptisk kristnu, hildu fram við síni gudsdýrkan til okkara dagar og hava skiftandi ávirkan.

Hesi kristnu eru tann parturin av fólkinum, ið er mest skyldur við upprunafólki, tá tey oftast giftast innan teirra eigna trúarbólki.

Egyptaland varð stjórnað av umboðsmonnum Kalífins til miðskeiðis í 9. öld, tá ið fatimidar gjørdi innrás úr Tunesiu og gjørdi landið sjálvstøðugt undir teirra harravaldi ár 969—1171 e.kr.

Í hesum tíðarskeiði blómaði landið og var saman við Syriu stórveldið í Eystara Miðalhavinum.

Ár 969 e.kr. varð Cairo grundað av fatimidar herhøvdinga, fyrrverandi trælur úr Siciliu, og gjørdist høvuðsstaður fatimida.

Saladin

Saladin, hin kurdiski forsætisráðharrin myrði við egnari hond tann síða fatimida valdsharran ár 1171, og átt Saladins stýrði til 1250, tá Mamelukkar, eitt turkiskt — frammúr herlið, mannað við fyrrverandi kristnum dreingjum úr Kaukasus, Balkan og Grikkalandi, tók valdið. Mamelukkar stýrdu til Osmannisku turkar hertóku landið í 1517 og



Karl Nolsøe heruttanfyri eitt av teimum kendastu gistingarhúsum í Cairo — í egyptiskum búna

gjørdi tað til ein turkiskan landspart.

Tað turkiska valdið var meira formligt enn veruligt og Mamelukkar hildu fram við at hava veruliga valdið, til Napoleon og fransar hertóku landið í 1798.

Fransar fóru úr landinum í 1803, og ein turkiskur leiguherraður av griksk-albanskum uppruna tók við aftan á teir og stýrði til 1848 at enda sum varakongur formliga undir turkum, men veruliga sjálvstøðugur.

Muhamed Ali

Við Napoleon og fransum byrjaði vestliga áriníð og Muhamed Ali royndi at knýta fastari samband við Vestureuropa m.a. við at boðsenda vegleiðarar og ráðgevarar. Hann økti um øki landsins og gjørdi royndir at hertaka turkiska ríkið, men var forðaður av Fraklandi og Bretlandi og mátti í 1848 taka seg burtur úr øllum teim hertiknu økjum uttanfyri Egyptaland móti at fáa arvaligan rætt fyrri ætt síni til varakongdæmbætið, afturfyrri at eitt sindur av árligum skatti varð latið til turkiska sultanin. Muhamed Ali og ættmenn hansara nútímansgjørdi týðandi partar av umsitingini og vinnulívnum.

Bummullsdýrkan varð innførd, trælahaldið avtikið og Suezveitin varð upplatin í 1869.

Ættmenn Muhamed Alis vóru ikki so virknir sum ættaðir og búskapurin versnaði. Statsskuldin vaks, til varakongur Ismael noyddist at selja sín stóra part í kanalkompagninum til Bretlands í 1875.

Ynsktu sjálvstýri

Ein tjóðskaparlig uppreisnarroynd hevði tað úrslit við sær, at tað kom undir bretskt hervald og var síðan umsitandi av bretsckum umboðsmanni.

Búskaparliga og materielt kom framgongd aftur í og var eitt úrslit av hesum ein støðugt vaksandi miðalstætt, sum vildi hava meira sjálvstýri.

Undir fyrra heimsbardaga sleptu turkar yvirrætti sínum og Egyptaland varð undir bretsckari vernd til 1922. Sjálvstýrismenn vildu hava bretar burtur úr landinum og fingi í Zaglul Pasha ein idnan undangongumann, sum í 1920 stovnaði hin borgarliga tjóðskaparflokkinn Wafd. Flokkurin gjørdi, at Egyptaland fekk formligt sjálvstýri í 1922, men Bretland skuldi ansa eftir uttanríkispolitikki og Suezveit-økinum og hevði alsamt herdeildir í landinum.

Tað eydnaðist í 1936 at fáa nýggja skipan við Bretland, ið gav meira sjálvstýri, men bretsckar herdeildir blivu verðandi.

Undir seinna heimsbardaga var búskaparlig framgongd og sjálvstýrskrovini harðnaðu.

Aftaná bardagan byrjaðu bretar at taka hermenn burtur, men ikki var liðugt fyrr enn í 1956 aftaná at Egyptaland hevði uppsagt 1936-sáttmálan í 1951, samstundis sum teir royndu at fáa vald á kanal-økinum.

Nasser setir tjóðveldi á stovn

Í 1952 gjørdi nakrir yngri hermenn undir leiðslu Nasser ovasta, statskvett og noyddu kong Faruk at fara í útlegd.

Tjóðveldi varð sett á stovn við Naguib herhøvdinga sum forseta. Í 1954 tók Nasser ovasti við aftaná hann. Tá USA og heimsbankin tóku játtanina um at figgja Aswan byrgingina aftur, tjóðtók Egyptaland Suezveit-felagið í 1956. Hetta fekk Frakland, Bretland og Ísrael at gera felags hernaðarinnrás í Suezveit-økinum. Undir amerikansk-sovjettiskum trýsti og við at ST kom upp í millum, endaði stríðið við, at inn-rásherarnir tóku seg aftur og ST-herdeildir komu í staðin.

Egyptaland hevur lutikið í 4 bardøgum móti Ísrael, í 1948, 1956, 1967 og 1973.

Í 1978 gjørdi Egyptaland friðarsáttmála við Ísrael.

Í 1980 varð Aswan byrgingin liðug bygd av Sovjetsamveldinum. Hon varð vigd av Sadat forseta, sum tók við eftir Nasser, ið doyði í 1970.

Sadat og Mubarak

Undir leiðslu Sadats og eftirmanni hansara, Mubarak, fær Egyptaland betri samstarv við vesturheimin og hevur vissad sær munandi stuðul harifr.

Sambært stjórnskipan er Egyptaland eitt demokratiskt sosialistiskt tjóðveldi.

Forsetin verður valdur fyri 6 ár av tjóðartinginum.

Valdið verður síðan játtað við fólk- atkvøðu. Tjóðartingið hevur 360 tingmenn, allir valdir alment við beinleiðis vali. Tá kann forsetin útnefna 10 limir. Íslem er ríkistrúgvinn.

Fleiri lóglígr politiskir flokkar eru.

Framhald